

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

27 квітня 2016 року

м. Київ

Судова палата у цивільних справах
Верховного Суду України в складі:

головуючою о суддів:	Охрімчук Л.І., Гуменюка В.І., Романюка Я.М.,	Сімоненко В.М., Яреми А.Г.,	
----------------------------	--	--------------------------------	--

розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА_1, правонаступником якої є ОСОБА_2, до ОСОБА_3, третя особа – сектор громадянства, міграції та реєстрації фізичних осіб Дзержинського районного відділу Криворізького міського управління УМВС України в Дніпропетровській області, про усунення перешкод у користуванні квартирою, за зустрічним позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_1, правонаступником якої є ОСОБА_2, про визнання недійсним договору дарування квартири, визнання права власності за заявою ОСОБА_3 про перегляд Верховним Судом України ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 квітня 2015 року та рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12 листопада 2014 року,

в с т а н о в и л а :

У вересні 2012 року ОСОБА_1 звернулась до суду з позовом до ОСОБА_3 про усунення перешкод у користуванні квартирою.

Позивачка зазначала, що їй на праві приватної власності належить квартира АДРЕСА_1 на підставі договору дарування від 8 листопада 2004 року, укладеного між нею та ОСОБА_3, який зареєстрований у цій квартирі та чинить їй перешкоди в користуванні власністю, не допускає в квартиру, не знімається з реєстраційного обліку.

Посилаючись на те, що ОСОБА_3 втратив право користування спірною квартирою та проживання в ній, позивачка просила визнати ОСОБА_3 таким,

що втратив право користування цією квартирою, усунути перешкоди в користуванні власністю шляхом виселення останнього зі спірної квартири та зобов'язати зняти його з реєстраційного обліку.

У березні 2013 року ОСОБА_3 звернувся до суду із зустрічним позовом до ОСОБА_1 про визнання недійсним договору дарування квартири, визнання права власності.

Позивач за зустрічним позовом зазначав, що з 1997 року проживає на території України. У 2001 році він придбав зазначену квартиру.

Посилаючись на те, що при укладенні з ОСОБА_1 спірного договору дарування належної йому квартири він вважав, що укладає договір довічного утримання, особисто текст оспорюваного договору не читав, оскільки не володіє українською мовою й проживав на території Російської Федерації, а нотаріус переклад договору російською мовою не здійснив, ні усно, ні письмово не пояснив, що він підписує саме договір дарування, а не договір довічного утримання, ОСОБА_3 просив визнати недійсним цей договір дарування як такий, що укладений під впливом помилки.

Держинський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області рішенням від 8 квітня 2014 року в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 відмовив; зустрічні позовні вимоги ОСОБА_3 задовольнив: визнав недійсним договір дарування квартири АДРЕСА_1 від 8 листопада 2004 року, укладений між ОСОБА_3 та ОСОБА_1; визнав за ОСОБА_3 право власності на цю квартиру.

Апеляційний суд Дніпропетровської області рішенням від 12 листопада 2014 року рішення суду першої інстанції скасував та ухвалив нове рішення, яким позовні вимоги ОСОБА_1, правонаступником якої є ОСОБА_2, задовольнив частково: ухвалив усунути перешкоди ОСОБА_1, правонаступником якої є ОСОБА_2, у користуванні спірною квартирою шляхом виселення ОСОБА_3 з цієї квартири; у задоволенні решти позовних вимог відмовив; у задоволенні зустрічного позову ОСОБА_3 відмовив.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 22 квітня 2015 року рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12 листопада 2014 року в частині позовних вимог ОСОБА_1, правонаступником якої є ОСОБА_2, про усунення перешкод у користуванні квартирою скасувала; справу в цій частині направила на новий розгляд до суду апеляційної інстанції; у решті зазначене рішення залишила без змін.

У заяві про перегляд ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 квітня 2015 року та рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12 листопада 2014 року ОСОБА_3 просить скасувати ці судові рішення та залишити в силі рішення суду першої інстанції з передбачених пунктами 1, 4 частини першої статті 355 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції статей 203, 229, 717 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та невідповідності зазначеного судового рішення суду касаційної інстанції викладеним у постановках Верховного Суду України від 19 березня, 4 і 18 червня 2014 року та 21 жовтня 2015 року висновкам щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

На обґрунтування заяви ОСОБА_3 надав копії: ухвал колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 березня 2012 року, 13 листопада 2013 року та постанов Верховного Суду України від 19 березня, 4 і 18 червня 2014 року та 21 жовтня 2015 року.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши наведені в заяві ОСОБА_3 доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що заява підлягає задоволенню з огляду на таке.

За положеннями пунктів 1, 4 частини першої статті 355 ЦПК України підставами для подання заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах є: неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Згідно із частиною першою статті 360⁴ ЦПК України суд задовольняє заяву про перегляд судових рішень за наявності однієї з підстав, передбачених частиною першою статті 355 цього Кодексу.

У справі, яка переглядається, суди встановили, що ОСОБА_3 народився у 1944 році на території Російської Федерації, в Україні проживає з 1997 року; є людиною похилого віку, перебуває на диспансерному обліку в амбулаторії № 3 КУ «Центр первинної медико-санітарної допомоги №5»; є інвалідом II групи та

потребує стороннього догляду.

За договором купівлі-продажу від 12 квітня 2001 року ОСОБА_3 придбав квартиру АДРЕСА_1, у якій постійно проживає.

З 2001 року ОСОБА_1 здійснювала догляд за ОСОБА_3 під час хвороби та надавала йому допомогу.

За договором дарування від 8 листопада 2004 року, укладеного між ОСОБА_3 та ОСОБА_1, остання отримала в дар від ОСОБА_3 зазначену квартиру. Після укладення цього договору ОСОБА_3 продовжив проживати в ній та оплачувати комунальні послуги.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 та задоволення зустрічних позовних вимог ОСОБА_3, суд першої інстанції установив, що позивач не мав вільного і свідомого волевиявлення під час укладення договору безоплатної передачі у власність ОСОБА_1 квартири, яка є його єдиним житлом, і що ОСОБА_3 як людина похилого віку, яка за станом здоров'я потребує стороннього догляду та матеріальної допомоги, погоджувався на передачу нерухомого майна у власність ОСОБА_1 лише за умови довічного утримання й, укладаючи спірний договір, помилявся щодо правової природи правочину, прав та обов'язків, які виникнуть після його укладення між ним і відповідачем. Тому суд вважав, що спірний договір дарування спрямований на настання реальних наслідків, але не за договором дарування, а за договором довічного утримання. Отже існує помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, тому суд дійшов висновку про те, що спірний договір дарування підлягає визнанню недійсним на підставі статті 229 ЦК України.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення позовних вимог за первісним позовом та про відмову в задоволенні зустрічних позовних вимог, апеляційний суд, з висновком якого частково погодився й суд касаційної інстанції, вважав, що ОСОБА_3 не довів, що на момент укладення спірного договору дарування виникла помилка стосовно правової природи правочину та існували обставини, які зумовлюють визнання вказаного договору дарування недійсним, оскільки, укладаючи спірний договір, він усвідомлював умови правочину і його правові наслідки. Установивши, що ОСОБА_3 не надав належних та допустимих доказів на підтвердження своїх позовних вимог, зокрема, що на час укладення спірного договору дарування він мав намір укласти договір довічного утримання, та доказів, які б свідчили про досягнення між сторонами згоди з усіх істотних умов такого договору, апеляційний суд дійшов висновку про відсутність підстав для визнання договору дарування недійсним за статтею 229 ЦК України.

Скасовуючи рішення суду апеляційної інстанції в частині позовних вимог ОСОБА_1, правонаступником якої є ОСОБА_2, про усунення перешкод у користуванні квартирою, суд касаційної інстанції вважав, що апеляційний суд, порушивши вимоги статей 213–214 ЦПК України, неповно встановив характер спірних правовідносин, не врахував, що усунення перешкод у користуванні власністю пов'язане з певною особою, а оскільки ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_1 померла, її правонаступником є ОСОБА_2, яка в установленій законом строк звернулася із заявою про прийняття спадщини після смерті спадкодавця, але свідоцтва про право на спадщину за законом не отримала, то спірні правовідносини правонаступництво не передбачають.

Верховний Суд України постановою від 4 червня 2014 року, наданою заявником для порівняння, відмовив у задоволенні заяви про перегляд судового рішення суду касаційної інстанції з огляду на те, що надані для порівняння судові рішення не свідчили про наявність неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Отже, зазначена постанова не містить будь-якого правового висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права, тому вона не може бути прикладом невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції, яке переглядається, викладеному у постанові Верховного Суду України висновку.

Разом з тим в ухвалях колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 березня 2012 року та 13 листопада 2013 року, наданих заявником для порівняння, містяться висновки про те, що, укладаючи договори дарування жилих будинків, позивачі мали на меті отримати від відповідачів догляд і необхідну допомогу й не мали наміру дарувати своє житло, тобто передбачали укладення договорів довічного утримання, що вказує на вчинення правочинів під впливом помилки.

У постановах Верховного Суду України від 19 березня і 18 червня 2014 року, наданих заявником для порівняння, містяться висновки про те, що відсутність в особі під час укладення договору дарування волевиявлення на безоплатну передачу майна у власність обдаровуваного й передача його за умови вчинення на користь дарувальника будь-якої дії майнового або немайнового характеру, усупереч вимогам статті 717 ЦК України, є підставою для визнання договору дарування недійсним за положеннями частини третьої статті 203 та статті 229 цього Кодексу.

У постанові Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 року, наданій заявником для порівняння, міститься висновок про те, що виходячи зі змісту статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не вважається договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди. Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України). Сам по собі факт прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору не може бути підставою для відмови в задоволенні позову про визнання цього договору недійсним. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність помилки – неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання, суд повинен установити: вік позивача, його стан здоров'я та потребу у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування тощо. Лише в разі встановлення цих обставин норми частини першої статті 229 та статей 203 і 717 ЦК України у сукупності вважаються правильно застосованими.

Отже, існує неоднакове застосування судом касаційної інстанції статей 203, 229, 717 ЦК України та невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції, що оскаржується, викладеним у постановках Верховного Суду України висновкам щодо застосування у подібних правовідносинах цих норм матеріального права.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції вказаних норм матеріального права, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України виходить з такого.

Відповідно до частини третьої статті 203 ЦК України волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України).

Відповідно до статей 229–233 ЦК України правочин, вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним. Обставини, щодо яких помилилася сторона правочину (стаття 229 ЦК України), мають існувати саме на момент вчинення правочину. Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести, що така помилка дійсно була і має істотне значення. Помилка внаслідок власного недбалства, незнання закону чи неправильного його тлумачення однією зі сторін не може бути підставою для визнання правочину недійсним.

Відповідно до статті 717 ЦК України за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування.

За змістом статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не вважається договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

Ураховуючи викладене, особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести на підставі належних і допустимих доказів, у тому числі пояснень сторін і письмових доказів, наявність обставин, які вказують на помилку, – неправильне сприйняття нею фактичних обставин

правочину, що вплинуло на її волевиявлення, і що ця помилка дійсно була і має істотне значення. Такими обставинами є: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування.

Отже, наявність чи відсутність помилки – неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання, суд визначає не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за такими обставинами, як: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування.

Лише в разі встановлення цих обставин норми частини першої статті 229 та статей 203 і 717 ЦК України у сукупності вважаються правильно застосованими.

Саме з такого розуміння зазначених норм матеріального права виходив і суд касаційної інстанції, ухвалюючи судові рішення, надані заявниками для порівняння.

Аналогічний висновок міститься й у постановках Верховного Суду України від 19 березня і 18 червня 2014 року та 21 жовтня 2015 року.

З огляду на викладене суд першої інстанції, установивши, що ОСОБА_3, як людина похилого віку, за станом здоров'я потребує стороннього догляду та матеріальної допомоги, погодився на передачу квартири, яка є його єдиним житлом та у якій він продовжував проживати після укладення договору дарування, у власність ОСОБА_1 лише за умови довічного утримання й, укладаючи спірний договір, помилявся щодо правової природи правочину, прав та обов'язків, які виникнуть після його укладення між ним і відповідачем, дійшов правильного висновку про наявність правових підстав для визнання недійсним спірного договору дарування в порядку статті 229 ЦК України.

Отже, рішення суду першої інстанції ухвалене відповідно до вимог статей

203, 229 ЦК України та правових позицій, викладених Верховним Судом України у постановах від 19 березня і 18 червня 2014 року та 21 жовтня 2015 року, воно помилково було скасоване рішенням апеляційного суду, з висновками якого частково погодився й суд касаційної інстанції.

Таким чином, у справі, яка переглядається, суди апеляційної та касаційної інстанцій неправильно застосували положення частини першої статті 229 ЦК України, судове рішення суду касаційної інстанції не відповідає викладеним у постановах Верховного Суду України від 19 березня і 18 червня 2014 року та 21 жовтня 2015 року висновкам щодо застосування в подібних правовідносинах зазначеної норми матеріального права, що відповідно до статті 360⁴ ЦПК України є підставою для скасування судових рішень судів касаційної та апеляційної інстанцій, ухвалених у цій справі, та залишення в силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись пунктами 1, 4 частини першої статті 355, пунктом 1 частини першої, частиною третьою статті 360³, частиною першою, пунктом 2 частини другої статті 360⁴ ЦПК України, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України

п о с т а н о в и л а :

Заяву ОСОБА_3 задовольнити.

Ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 квітня 2015 року та рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12 листопада 2014 року скасувати, залишити в силі рішення Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 8 квітня 2014 року.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій пунктом 3 частини першої статті 355 Цивільного процесуального кодексу України.

Головуючий

Л.І. Охрімчук

Судді:

В.І. Гуменюк

Я.М. Романюк

В.М. Сімоненко

А.Г. Ярема

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК

у справі № 6-372цс16

Відповідно до частини третьої статті 203 ЦК України волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України).

Відповідно до статей 229–233 ЦК України правочин, вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним. Обставини, щодо яких помилилася сторона правочину (стаття 229 ЦК України), мають існувати саме на момент вчинення правочину. Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести, що така помилка дійсно була і має істотне значення. Помилка внаслідок власного недбальства, незнання закону чи неправильного його тлумачення однією зі сторін не може бути підставою для визнання правочину недійсним.

Відповідно до статті 717 ЦК України за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування.

За змістом статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не вважається договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

Ураховуючи викладене, особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним повинна довести на підставі належних і допустимих доказів, у тому числі пояснень сторін і письмових доказів, наявність обставин, які вказують на помилку, – неправильне сприйняття нею фактичних обставин правочину, що вплинуло на її волевиявлення, і що ця помилка дійсно була і має істотне значення. Такими обставинами є: вік позивача, його стан здоров'я та

потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування.

Отже, наявність чи відсутність помилки – неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання, суд визначає не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за такими обставинами, як: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування.

Лише в разі встановлення цих обставин норми частини першої статті 229 та статей 203 і 717 ЦК України у сукупності вважаються правильно застосованими.

Суддя Верховного Суду України

Л.І. Охрімчук